

**QARAMALLARDA VEGETATIV NERV SISTEMASINA
TÁSIR ETIWSHI ELEMENTLER****Saparbaev Quwatbay Tajibay uli**

Qaraqalpaqstan Respublikası Nókis 4-

sanlı texnikumı arnawlı pán

oqıtıwshısı

Annotaciya: *Ilimiy maqalada qaramallarda vegetativ nerv sistemasına tásir etiwshi elementler keń sóz etilgen. Qaramallarda ushırasatuǵın bir neshe keselliklerdiń aldın alıw hám ol keselliklerdi dawalaw jolları ilimiy dáliller menen kórsetilgen.*

Gilt sózler: *Formaldigidler, probirkalar, neoroliptik elementler, dárilik zatlar, fosfororganik reaktivler, oraylıq nerv sisteması, afferent nerv sisteması, dúzli eritpeler, ximiyalıq preparatlar.*

Abstract: *The scientific article extensively discusses the elements affecting the autonomic nervous system in cattle. The methods of preventing and treating several diseases encountered in cattle are presented with scientific evidence.*

Keywords: *Formaldigides, test tubes, neuroleptic elements, medicinal substances, organophosphorus reagents, central nervous system, afferent nervous system, saline solutions, chemical preparations.*

Аннотация: *В научной статье подробно рассматриваются элементы, влияющие на вегетативную нервную систему крупного рогатого скота. Научными данными обоснованы способы профилактики и лечения ряда заболеваний, встречающихся у крупного рогатого скота.*

Ключевые слова: *Формальдегиды, пробирки, неоролитические элементы, лекарственные вещества, фосфорорганические реактивы,*

центральная нервная система, афферентная нервная система, солевые растворы, химические препараты.

Qaramallarda vegetativ nerv sistema iskerligin qozgawtiwshi zatlardi, shartli bolgan eki ulken gruppaga bolıw mumkin. Birinshi grupp preparatlarında neyronlar almasiwin ham glianli toqımalar jaǵdayına har tarepleme tasir korsetiw ozgesheligi ameldegı bolıp, juwmaqta olar mıy iskerliginiń ulken bóleginde ozgerisler juzege keliwine sebep boladı. Ekinshisinde, bolsa preparatlardıń anıq bir reflektor oraylarında, (tamırlardı hareketke keltiretuǵın, dem alıw ham temperaturanı basqarıwshi ham bas) olardı shegaralanǵan dárejedegi qatnasıwı kórinetuǵın boladı. Olardıń tasiri bolsa neyronlar arasında sinapslar jaylasqan ortalıqqa qaratıladı. Bul orında membranadaǵı sinapslar arqa talshıqları jaylasqan mediatorning tábiyaatı ham receptorlar dúzilisi pariq etedi. Jabılasına tasir korsetiwshi zatlar qollanganda organizmdegi ozgerisler, basqıshma - basqısh juzege kela baslaydı. Bunday ozgerisler, Dárilik zatlar menen baylanısqa kiretuǵın mıy toqımaların ximiyalıq quramı, gistogematik tosiqlardan ótiwi, toqımalar daǵı qan aylanıwdıń tezligi, zatlar almaslaw iskerligindegi kerekli fermenlar sisteması yamasa receptorlardıń belok payda bolishidagi roli ham áhmiyeti ham de bir- birinen parq etiwshi basqa jaǵdaylar esapqa alınıp anıqlanadı. Farmakologik zatlardı gistogematik tusiqdan ótiwi, olardıń mıy strukturası quramında qanday jaylasqanlıǵına baylanıslı boladı. Tańlap tasir korsetiwshi zatlardıń izbe-iz tasiri, sırtqı tarepden anıq kórinetuǵın bolmaydı Vegetativ nerv sistemasına tásirotlar, sinapslar arqalı uzatılıp, quzg'alishlarni juzege keltiretuǵın bul grupp quralları, qo'yidagi tasir mexanizmine iye.

Sintezlaniw jaǵdayın ozgertiw arqalı, sinapslar arqa talshıq strukturası daǵı mediatorni jiynaw. Mediatorni sinapsli boslıqtan shıǵıwın aktivlestiriw Sinapsli boslıqta fermentler menen ham qaytaldan iyelep alınǵan sinapslar aldı talshıqlarındaǵı meziator ózin yamasa onıń gidrolizge dus kelgen

ónimin biriktiriwSinapslar arqa talshıq membranası menen belok receptorları arasında, tásirotlarga juwap beriw jaǵdayın júzege keltiriw.

Bul gruppaga ximiyalıq dúzilisi, alınıwı, tásiiri hám isletiliwi jixatidan hár qıylı bolǵan dári preparatlari ushın, ózine tán bolǵan ulıwma bir farmakologik ózgeshelik, olardaǵı oraylıq nerv sistemasınıń túrli oraylarına tásiriniń ámeldegi ekenliginde bolıp tabıladı. Bunday tásir, oraylıq nerv sisteması iskerligin xoshametlendiredi, qozǵatadı, passivlesken oraylardı aktivlestiredi hám stimullaydı. Bunnan tısqari, bunday stimulyatorlar oraylıq nerv sisteması iskerligin tez qayta tiklew qábiletine de iye bolıp, hátte turmısı so'nib baratırǵan organizmdi de qayta qayta tiklewi múmkin. Sol sebepli da bul dári ónimleri analeptiklar da dep ataladı.Lekin bul zatlar tek kishi hám orta dozalarda nerv sisteması iskerligin qozǵatadı, biraq úlken dozalarda teris tásir kórsetip, onı susaytiradi hám tormozlaydı.

Farmakalogiya ámeliyatında bul dári ónimleriniń qo'yidagi gruppaları qollanıladı: Kofein toparı, kamfora toparı, karazol hám kordiamin, strixnin toparı, nápes orayı stimulyatorlari, organizm ulıwma tonusini asırıwshı zatlar.Bul gruppa dári ónimleri ayriqsha tásirleri menen bir-birinen ajıralıp turadı. Mısalı: kofein salıstırǵanda bas mıy qabıqlıg'i orayların, kamfora gruppası hám karazol - uzınchoq mıy orayların, strixnin toparı bolsa arqa mıy orayların ol yamasa bul dárejede aktivlestiredi.Kofein toparı. Kofein-Coffeinum. Alkoloid, shay tereki bargida hám kofe tereki mevasida 2-3 % saqlaydı. Sonıń menen birge jasalma yul menen da alınadı. 1819 - jıl Runge tárepinen kashf kilingan. Aq ignasimon, hidsiz, ashshı ta'amli untaq.Tásiri. Vegetativ nerv sisteması quramalı tásir mexanizmine iye. Onıń tásir sheńberi keń, qo'p organ hám sistemalarǵa xilma qıylı tásir turpayıatadi: Suwıq suwda aste (1:60), qaynoq suwda kiyim-kenshek (1:2), spirtte jaman (1:50) eriydi. Ol 1000 C temperaturada, 30 minuta maboynida sterilizatsiya etiledi.

1. Bas mıy qabıqlıǵı oraylarına kúshli tásir etkizip, onı psixosenzor hám psixomotor iskerligin aktivlestiredi, mıy xujayralariga tuwrınan - tuwrı tásir

etip, mý pustlog'ida qozgaliw procesin kúshaytadı. Úlken dozalarda mý pustlogi kúshli qozgalıp, tınıshsızlanıw hám uyqo'sizlikka alıp keledi.

Jergilikli anesteziyalawshi zatlar Anesteziya (grek-an-biykar, aesthesiz-seziw)- seziwsheńlıqtı hámme túrlerin joytıw yamasa toqtatıw. Seziwsheńlıqtı joytıw ulıwma yamasa jergilikli bolıwı múmkin. Ulıwma anesteziya oraylıq nerv sisteması funksiyasın aynıwı, jergilikli bolsa oraylıq nerv sistemasına receptorlardan keletuǵın impulslar toqtap qalıwı menen ańlatpalanadı. Jergilikli seziwsheńlıqtı joǵalıp ketiwin shaqırıwshı qurallar jergilikli anesteziyalovchılar dep ataladı. Olar qaysı nerv uchastkası menen kontaktda bolsa, sol jerge tańlap tásir etedi hám afferent nervler qo'zǵaluvchangligini blokada qılıw ushın qollanıladı. Bul dárilerdi tabıw ushın áyyemginen shuǵıllanganlar. Tek 1879 jılǵa kelip orıs farmokologi v. K. Anrep kakainni jergilikli awrıw qaldıratuǵın dári retinde ámeliyatda isletiwge usınıs etken. Sonnan keyin jergilikli anesteziya qılıw usılları jaratıla baslandı. Lekin kakain oǵada uwlı zatlı hám hákimniń qol astındaǵılıq shaqırıw ózgeshelikine iye bolǵanlıǵı ushın keyinirek jańa sintetik zatlar kashf etildi.

Hámme jergilikli anesteziyalawshılar ximiyalıq dúzilisi quramalı efirlar hám xoshbuy kislotalar. Bul zatlar xirurgik operatsiyalarda hám túrli keselliklerdi emlewde qollanıladı. Tási: Bul zatlar tásir mexanizmi tolıq anıqlanbaǵan. Lekin anıqlandiki, bul dáriler tásirinde seziwsheń talshıqlar boyınsha qozǵalıwdı ótkeriw blokada etiledi, nervlerde sezilarsız beloklar qayta denaturatsiyası, ótkezgishlikti ózgeriwi hám hak. lar gúzetiledi. Nervlerdegi bul ózgerisler sonnan dárek berediki anesteziya nerv talshıqları membranası ótkezgishligidegi ózgerisler menen baylanıslı. Bunnan tısqari, bul dáriler, nerv toqımasın dem alıwın susaytiradi, nátiyjede onıń qo'zǵaluvchanligi pasayadi.

Házir bul zatlar túrli usıllar menen qollanılıp atır : maydan, ótkezgish, ifiltratsion, arqa mý, suyek ishi, tamır ishi blokadalari. Sonı esten shıǵarmaw

kerek, bul zatlar úlken dozalarda haywanlar ushın uwlı zatlı, sol sebepli olar anıq dozalarda qollaw kerek.

1. Kakain gidroxlorid aq poroshok, ashshı dámli “A” dizimde.

Kakain jergilikli seziwsheń nervler aqırların lánleydi, ol silekey perdelerden ánsat hám tez sıpaladi, seziwsheńlıq joǵalıp ketiwi 3-5 minuttan keyin baslanıp, 10 -30 minut dawam etedi. Kakain rezorbtiv tásirge de iye, yaǵnıy oraylıq nerv sistemasına kúshli tásir etedi, birpara bólimleri qozǵalsa, geyparaları susayadi. Qollaw Kakain Oftalmalogiyada, awız, murın betke anesteziyasida (5-10%), ayaqlar aqsaqında 2-4% li eritpesi qollanıladı. 2. Novakain -aq kristal poroshok, suwda jaqsı eriydi “B” dizimde. Tásiiri seziwsheń nerv aqırları hám talshıqları menen dúgiskende olardı lánlaydi hám anesteziya shaqıradı. Kem uwlı zatlı, tamırlardı qısqartırmaydı, terinen sıpalamaydı, silekey perdelerden júdá tómén sıpaladi. YUborilgan jayında 30 - 60 minut tásir etedi hám bóleklenip ketedi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR:

1. Соколов В.Д. “Фармакология” Санкт-Петербург 2010 г.
2. Азизова С.С. «Фармакология» дарслик. Тошкент 2000 й,
3. Фармонов Н.О, Салимов Ю.. “Фармакология фанидан амалий ва лаборатория машғулотлари учун услубий қўлланма” Самарқанд 2007 й.
4. Ключев М.А. ва бошқалар. «Табобатда ишлатиладиган дори-дармонлар» Тошкент, 1995 й.
5. Махкамов С.Н. ва бошқалар. «Тайёр дорилар технологияси» Тошкент 1996 й.
6. Машковский М.Д. «Лекарственные средства», 1998 г
7. “Зооветеринария” журналы, Тошкент